

در محضر شیخ فضل‌الله نوری: اسناد حقوقی عهد ناصری

در محضر شیخ فضل‌الله نوری: اسناد حقوقی عهد ناصری

تاریخی؛ ظهیرالدین بابر؛ فردوس مکان؛ ناصرالدین همایون؛ جنت‌آشیانه؛ جلال‌الدین اکبر عرش‌آشیانه؛ نورالدین جهانگیر؛ شاه‌جهان، صاحب‌قران، صاحب‌طالع نیبک، سلیمان‌مکانه؛ اورنگ‌زیب عالمگیر؛ خُدمکان؛ در مسیر غروب مغول؛ در دربار خان مغول؛ دربار (شرفیابی به حضور خان مغول، مشاغل، روابط دیپلماتیک، ملتزمین رکاب، درجات و مقام‌ها)؛ ارتش و هنر جنگ؛ مجازات‌ها؛ اقتصاد؛ تجارت؛ اوضاع مذهبی؛ مذاهب غیر اسلامی (هندوئیسم، چینی‌ها، پارسیان، یهودیان، سیک‌ها، مسیحیان)؛ گروه‌بندی‌های درونی مذهب اسلام (مهدویه؛ روشنیه؛ نقطوی‌ها؛ گروه‌های شیعه (اسماعیلیان، نوربخشی‌ها، شیعه دوازده‌امامی، تصوف)؛ رسوم مذهبی؛ زنان دربار؛ ملتزمین فرمان‌روا و امور خانه‌داری؛ منسوجات؛ دنیای جواهرات؛ از آشپزخانه و انباری زیر زمین؛ الکل و مواد مخدر؛ سرگرمی و تفریح؛ عطریات؛ علم طب؛ دنیای حیوانات؛ زندگی یک میرزا؛ زبان و ادبیات (عربی، ترکی، سانسکریت- هندی، فارسی، پشتو، سندی، پنجابی، اردو)؛ حمایت از هنرها؛ کتاب‌خانه فرمان‌روا؛ نقاشی؛ بناها و باغ‌ها؛ بناهای مذهبی؛ بناهای معمولی؛ باغ‌های مغول؛ پایان گفتار.

چاپ

این کتاب را فرامرز نجد سمیعی به فارسی برگردانده و در انتشارات امیرکبیر در ۱۳۸۶ منتشر کرده است.

منابع

ثیبل، آن ماری (۱۳۸۶). در قلمرو خانان مغول، ترجمه فرامرز نجد سمیعی، تهران، امیرکبیر

در محضر شیخ فضل‌الله نوری: اسناد حقوقی عهد ناصری

مجموعه اسناد حقوقی عهد ناصری به فارسی، گردآوری‌شده به دست شیخ فضل‌الله نوری، در دوران معاصر.

کلیات

این کتابچه مجموعه‌ای از اسناد و خلاصه اسناد است که به دست شیخ فضل‌الله نوری گردآوری شده است. هر چند مهر و امضای شیخ فضل‌الله در ذیل بیش‌تر این خلاصه‌ها

دیده نمی‌شود، با دلایل و قرائن متعدد می‌توان یقین داشت که دفتر مذکور متعلق به شیخ است؛ از جمله آن که در ذیل چند سند خلاصه مهر و امضای او دیده می‌شود و وانگهی قسمت بیش‌تر اسناد به شخصیت‌های مازندرانی، به خصوص نور و کجور، تعلق دارد. بنابراین، در صحت انتساب آن به شیخ فضل‌الله نوری کم‌ترین تردید را نمی‌توان روا داشت. نسخه خطی این کتابچه حاوی ۳۷۴ صفحه است و از توضیح مندرج در حاشیه نخستین صفحه آن برمی‌آید که تحریر این اثر را شیخ فضل‌الله از ربیع‌الثانی ۱۳۰۳ ق. آغاز کرده و خلاصه فعالیت‌های خود را تا اواسط سال ۱۳۰۶ ق در آن مندرج ساخته است، لیکن از تاریخ برخی اسناد چنین برمی‌آید که کسانی اسناد پیشین خود را نیز به رؤیت و تأیید شیخ رسانده و او با مهر و امضای خود آن‌ها را استحکام بخشیده و در حقیقت آن‌ها را تنفیذ کرده است؛ از جمله در سند شماره ۱۶۵، وقف‌نامه‌ای درج شده که مربوط به سال ۱۲۹۱ ق است و خلاصه تسجیل‌شده آن را در صفحه مذکور آورده است. این دفتر موسوم به دفتر اول و در ۲۵ صفحه ابتدای آن خلاصه معاملات ربیع‌الثانی سال ۱۳۰۳ تا پایان همین سال درج شده و پس از آن به درج خلاصه اسناد سال ۱۳۰۴ ق پرداخته است. شیخ فضل‌الله در یادداشتی بر حاشیه نخستین صفحه این دفتر ذکر می‌کند که در ربیع‌الثانی سال ۱۳۰۳ تقریباً ۴۰ روز از ورود وی به تهران گذشته است، اما منشی و محرر و کسی که تقریباً سراسر کتاب به خط و لایه انشای اوست، میرزا عبدالکریم است که در صفحه ۲۷ کتاب از خود با نام «میرزا عبدالکریم، منشی رسائل حاضر، پسر مرحوم حاجی میرزا عبدالله منشی تبریزی طهران مسکن» یاد می‌کند. از ممیزات خاص این دفتر یکی آن است که فسخ‌نامه برخی معاملات را نیز در ذیل اصل سند درج نموده تا کسانی بعدها نتوانند از آن سوءاستفاده کنند (مثلاً ← ص ۱۰). اسناد مندرج در این دفتر گوناگون‌اند و نمونه بیش‌تر معاملات حقوقی رایج در آن دیده می‌شود، اما بیش‌ترین سندها از انواع زیر است: معاملات (انواع بیع چون بیع قطعی و شرطی)؛ وکالت؛ وصیت؛ ازدواج؛ طلاق؛ پرداخت وجه؛ تعیین وصی و وکیل؛ اجاره؛ صلح؛

Anṣārī, *Tabakāt al-sūfiyya*, ed. 'A.H. Ḥabībī, Kabul n.d.; Hudjwiri, *Kashf al-mahdjuh*, ed. V.A. Žukovski, Leningrad 1925, tr. Nicholson, London 1911; Rūzbihān Baklī, *Kitāb Sharh al-shaḥīyyāt*, ed. H. Corbin, Paris-Tehran 1966; Farīd al-Dīn 'Aṣṭār, *Tadhkirat al-awliyā'*, ed. Nicholson, London-Leiden 1905-7; Suhrawardī, *Awārif al-ma'arīf*, Beirut 1966; Djāmī, *Nafahāt al-uns*, ed. M. Tawhīdīpūr, Tehran 1957; L. Massignon, *Recueil de textes inédits*, Paris 1929; M. Dermenghem, *Vie des saints musulmans*, Algiers 1942; P. Nwyia, *Exégèse coranique et langage mystique*, Beirut 1970; L. Lopez Baralt, *Huellas del Islam en la literatura española* (ch. 4), Madrid 1985.

(ANNEMARIE SCHIMMEL)

NÜRĪ, SHAYKH FAḌL ALLĀH, the most notable of the anti-constitutionalist 'ulamā' in the Persian Revolution of 1906.

Hādjdjī Shaykh Faḍl Allāh Nūrī was born in Tehran in 1259/1843-4 and went at an early age to study in the 'Atabāt [q.v. in Suppl.] under his uncle Mīrzā Muḥammad Ḥusayn Nūrī, and under Mīrzā Ḥasan Shīrāzī (M. Turkamān, *Shaykh-i shahīd Faḍl Allāh Nūrī*, Tehran 1362 Sh/1983, i, 9). In about 1300/1883 he returned to Tehran, where he gradually emerged as the leading scholar and jurist. He was active in the movement against the Tobacco Concession in 1308-9/1890-1, but otherwise not particularly prominent politically until 1321/1903, when 'Ayn al-Dawla was appointed Ṣadr-i A'zam and passed on to Shaykh Faḍl Allāh the responsibility for government business in the *shari'a* courts, which had previously come under the *muḍtahid* Sayyid 'Abd Allāh Bihbihānī (Mīrzā Muḥammad Nāzīm al-Islām Kirmānī, *Tārīkh-i bidārī-yi Irāniyān*, Tehran 1361 Sh/1982, i, 210). Shaykh Faḍl Allāh supported 'Ayn al-Dawla's reforms of the finances in an attempt to preserve the traditional system of government and authority, but when the Ṣadr-i A'zam's régime collapsed in Djumādā II 1324/July 1906, Shaykh Faḍl Allāh was forced to join what became the constitutional movement, although he had previously expressed doubts about constitutionalism (Nāzīm al-Islām, *Bidārī*, i, 321-4).

He found himself in eclipse, however, until the accession of Muḥammad 'Alī Shāh [q.v.] in Dhu 'l-Ka'da 1324/January 1907 gave him a powerful new ally. Having failed in discussion to modify the radical measures of the proposed Supplementary Fundamental Law he took *bast* [q.v.] or sanctuary in the Shrine of Shāh 'Abd al-'Azīm from 9 Djumādā II to 8 Shā'bān 1325/20 June to 16 September 1907, almost certainly financed by the Shah (Spring Rice to Grey, no. 143, 10 July 1907, FO 416/34 no. 136; Y. Dawlatābādī, *Tārīkh-i mu'asīr yā hayāt-i Yaḥyā*, ii, Tehran 1337 Sh/1958, 129). From there he published a series of propaganda leaflets in which he argued for *mashrūta-yi mashrū'a*, or more specifically *nizām-nāma-yi islāmī*, an Islamic constitution (for the leaflets, see Turkamān, *Shahīd*, i, 231-368; H. Riḍwānī, *Lawāyih-i Ākā Shaykh Faḍl Allāh Nūrī*, Tehran 1362 Sh/1983). He also maintained that constitutionalism was contrary to the *shari'a*, most notably on the point of equality before the law (Turkamān, *Shahīd*, 287-8, 291-2). Following the fear and disarray induced in the court at the assassination of the then prime minister Amīn al-Sultān, the Shah appears to have withdrawn his support and Shaykh Faḍl Allāh emerged from *bast*. He participated in the royalist demonstrations of Dhu 'l-Ka'da 1325/December 1907 but did not return to prominence until after the coup of Djumādā I 1326/June 1908. Then in a *fatwā* (M. Malikzāda, *Tārīkh-i inkilāb-i mashrūtiyyat-i Irān*, Tehran 1351 Sh/

1972, iv, 211-21) and in a work entitled *Tadhkirat al-ghāfil wa-irshād al-djāhil* (Turkamān, *Shahīd*, i, 56-75), he provided the Shah with a legitimising ideology for his refusal to restore the *madjlis*, arguing most notably that the Shah was one of the two pillars of Islam together with the 'ulamā', his role being to maintain order and stability (Malikzāda, *Mashrūtiyyat*, iv, 217). He further contended that constitutionalism was pernicious, since it contradicted the five Muslim precepts (*al-aḥkām al-khamsa*), implying that it interfered with the soteriological purpose of Islam (V.A. Martin, *Islam and modernism: the Iranian Revolution of 1906*, London 1989, 178-9). In addition, he attacked the constitutionalists' source of legitimacy in representation of the will of the people, arguing that it had no basis for any claim to authority in Imāmī Shīrī law (Malikzāda, *Mashrūtiyyat*, IV, 211; Turkamān, *Shahīd*, i, 67, 89-90; Martin, *op. cit.*, 181-3).

After the abdication of Muḥammad 'Alī Shāh in Rajab 1327/July 1909, Shaykh Faḍl Allāh declined the chance of refuge in the Russian Legation along with the Shah and his other prominent supporters (Malikzāda, *Mashrūtiyyat*, v, 265, vi, 117). He was arrested, tried on 13 Rajab 1327/31 July 1909 and publicly executed immediately afterwards. On the scaffold he is said to have recited the verse, "If we were a heavy burden, we are gone; if we were unkind, we are gone" (E.G. Browne, *The Persian revolution 1905-9*, Cambridge 1910, 444; see also Nāzīm al-Islām, *Bidārī*, ii, 535).

Bibliography (in addition to references in the article): A. Arjomand, *The 'ulama's traditionalist opposition to Parliamentarianism: 1907-9*, in *MES*, xvii/2 (1981), 174-90; Browne, *The press and poetry of modern Persia*, Cambridge 1914; H.A. Burhān, *Shaykh Faḍl Allāh wa dār kishīdan-i ū*, in *Wahīd*, no. 203 (1335 Sh/1956), 876-80; Faḍl Allāh Nūrī, *Su'āl wa-djawāb*, Bombay 1893; A.H. Hairī, *Shi'ism and constitutionalism in Iran*, Leiden 1977; A. Kasrawī, *Tārīkh-i mashrūta-yi Irān*, Tehran 2537 *shāhān-shāhi*/1978; Y. Richard, *Le radicalisme islamique du Sheykh Fazlollah Nuri et son impact dans l'histoire de l'Iran contemporain*, in *Les intégrismes: la pensée et les hommes*, xxix/2, Brussels 1986, 60-86.

(VANESSA MARTIN)

NURI KILLIĞIL [see ENWER PASHA].

NÜRĪ AL-SA'ĪD, fourteen times Prime Minister of 'Irāk under the monarchy (1921-58) and one of the most robust Arab politicians of his generation, was born in Baghdād in 1888, the son of a minor administrative official, and was killed at the hands of a hostile crowd in Baghdād on the day after the 'Irākī Revolution of 14 July 1958. Nūrī attended military schools in Baghdād and Istanbul, receiving his commission in 1906; after four years soldiering in 'Irāk, he returned to the Staff College in Istanbul, participating in campaigns in Macedonia (1911) and in the Balkan Wars (1912-13). In common with many of his fellow Arab officers, he was attracted to the liberal aims of the Committee of Union and Progress [see İTTIHĀD WE TERAḲKĪ DJEM'İYYETİ], only to be disappointed by the increasingly centralising and pro-Turkish policies which it pursued when in power. Along with several other 'Irākīs, Nūrī joined *al-Ahd*, a secret society of Arab officers in the Ottoman Army, founded by 'Azīz 'Alī al-Miṣrī.

At the outbreak of the First World War, Nūrī was in Basra where he surrendered to the British occupying forces. He was sent briefly to India and eventually made contact with 'Azīz 'Alī al-Miṣrī, whom he joined in Cairo at the end of 1915. Shortly afterwards he was asked to take part in the British-sponsored Arab

Nuri, Seyh Fazlullah
G143041

بهارستان

فصلنامه اسناد، مطبوعات و متون
دوره دوم، سال اول، شماره چهارم، تابستان ۱۳۸۸

بیاض شیخ فضل‌الله نوری

صاحب امتیاز: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
مدیر مسئول و سردبیر: رسول جعفریان
مدیر اجرایی: کورش نوروزمرادی
صفحه آرایی: رضا سفیدکوهی

حروفچینی: مهران بیری دیزج، بنفشه ابوطالبی
لیتوگرافی و چاپ متن: نقره‌آبی
چاپ جلد: چاپخانه صلاحی
ناظر چاپ: نیکی ایوبی‌زاده

نشان نوشته و طراحی جلد: محسن احتشامی با بهره‌گیری از مرقات کتابخانه مجلس

مقالات مندرج در پیام بهارستان مبین آراء نویسندگان آنهاست.
پیام بهارستان در ویرایش مطالب آزاد است.
استفاده از مطالب پیام بهارستان با ذکر منبع آزاد است.

نشانی: تهران- میدان بهارستان- کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

کد پستی: ۱۱۵۷۶۱۳۴۱۱

دورنگار: ۰۲۱-۳۳۱۳۷۸۰۳

نشانی الکترونیکی: www.Ical.ir

پست الکترونیکی: Magazine@ical.ir

نسخه شماره ۹۳۷۷ کتابخانه مجلس شورای اسلامی بیاضی است به خط شیخ فضل‌الله نوری، شهید در ۱۳۲۷ق. که در آن داستانها و کراماتی که از علمای بزرگ دیده یا شنیده گردآورده است. بیشتر این حکایات مربوط به استادش مرحوم ملافتحعلی سلطان‌آبادی و سیدبحرالعلوم است که مؤلف در میان سالهای ۱۲۸۸ و ۱۲۸۹ و ۱۲۹۹ق در نجف اشرف شاهد آنها بوده یا از افراد موثقی شنیده است. در این دفتر، به مناسبت، جلسه میرداماد و حکایتی درباره ملامحمدتقی مجلسی به نقل از مرآةالعقول علامه مجلسی نقل شده است.

داستانهایی نیز درباره سیدمحمدباقر قزوینی و سیدعلی [شوشتری] دارد. حکایات نقل شده در این دفتر نشان میدهد که شیخ شهید از روحیه معنوی خاصی برخوردار بوده و بسا که با مرحوم ملافتحعلی سلطان‌آبادی ارتباط سیر و سلوکی داشته است. این مجموعه گرچه ناتمام رها شده، همین مقدار باقی مانده بسیار مغتنم است؛ چرا که فقیهی بزرگ همچون شیخ فضل‌الله نوری، به خط مبارک خود، حکایت و کرامات مهمی از علمای مشهور شیعه نقل کرده است که خود شاهد برخی از آنها بوده است.

این نسخه مدت زمانی در تملک مرحوم جعفر سلطان القرائی بوده و در چند جای آن مهر کتابخانه وی دیده می‌شود و همان نسخه را به کتابخانه مجلس فروخته است. بیشتر برگهای این بیاض نانوشته و سفید مانده و تصویر صفحات مکتوب به خط شیخ شهید تقدیم می‌شود.